

УДК 621.396.96

М.О. Стахеєв, Ю.І. Рафальський, О.М. Колеснік

Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

ВІД ПОСТІВ ПСОЗ ДО РТВ

В даній статті розглядається історичний шлях створення радіотехнічних військ Повітряних Сил Збройних Сил України як рода військ від постів візуального спостереження за небосхилом часів 1-ої світової війни до теперешнього часу застосування радіолокаційної техніки новітнього покоління.

Ключові слова: *протиповітряна оборона, радіовиявлення, радіолокаційна станція, війська ПСОЗ, радіотехнічні війська.*

Вступ

Бурхливий розвиток науки і техніки в кінці 19-го і на початку 20-го століття привів до створення повітроплавального апарату – аероплану, який згодом став зватися літаком. Великими можливостями, які були закладені у літак, в першу чергу зацікавились військові відомства передових розвинених країн Західної Європи та Америки і тому подальший розвиток авіації був спрямований на потреби Збройних Сил. На початку 1-ої світової війни на озброєнні армій країн Західної Європи нараховувалось майже 100 тисяч літаків різного призначення (розвідників, винищувачів, бомбардувальників, зв'язку та інших).

Основна частина

В 1913 році у зв'язку з розвитком воєнної авіації та з появою можливості авіаційного нападу в Росії виникло питання організації повітряної оборони, перед усім столиці – Петрограда та царської резиденції – Царського Села. Російський авіаконструктор Пороховщиків О.О. запропонував, побудувати спеціальну мережу спостережних постів за небосхилом («повітряних станцій») для виявлення ворожих літаків з метою організованого вводу в бій сил повітряного флоту разом з наявною польовою та фортечною артилерією. Для цього вздовж південного узбережжя Фінської затоки пропонувалося побудувати мережу «повітряних станцій» розташувати їх у дві лінії: одна Петербург – Віндава, друга Петербург – Суwalkи. Розмір зони відповідальності станції визначався дальністю огляду повітряного простору за допомогою оптичних приладів. Призначення цих станцій полягало у виявленні літальних апаратів у зоні відповідальності, виділенні серед них чужих і повідомляти про факт їх прольоту та напрямку зацікавленим командирам. Також висказувалась думка про можливість надання допомоги своїм льотчикам у пошуках порушників повітряного простору. Все це можливо розглядати як пропозицію щодо організації в Росії служби повітряного спостереження, яка появилася трохи пізніше. Одночасно зароджувались засади бойового застосування майбутніх підрозділів та частин Повітряного спостереження оповіщення та зв'язку (ПСОЗ) і радіотехнічних військ (РТВ).

С початком 1-ої світової війни восени 1914 року при побудові повітряної оборони столиці та імперської резиденції в Царському Селі особливу увагу було приділено постам спостереження за небосхилом, які формувались в частинах і підрозділах 6-ої армії. Начальнику повітряної оборони Петрограда було наказано організувати безпосередній зв'язок між постами повітряного спостереження та центральним пунктом для забезпечення негайної передачі донесень від них в Петроград, а також зв'язок між центральним пунктом повітряної оборони і артилерією, аеропланами і командами, що призначені для відбиття повітряного нападу противника.

За період 1915 – 1917 років для організації повітряної оборони крупних воєнно-політичних, адміністративних центрів держави: Могиліва, Двинська, Мінська, Пскова, Одеси, Миколаїва і т.д. від нападу німецької та австро-угорської авіації формується структура повітряного спостереження та оповіщення, яка входить складовою у службу повітряної оборони. Керівництво службою повітряної оборони здійснювали командувачі військ воєнних округів через начальників повітряної оборони, яким підпорядковувались всі частини винищувальної авіації, протилітакової артилерії, повітряного спостереження. Начальники штабів повітряної оборони м. Петрограда та Одеського військового округу одночасно були командирами батальйонів повітряних спостережачів. Постійна бойова готовність частин підтримувалась коженденним призначенням чергових частин та постійною діяльністю постів спостереження. У відповідності до Інструкції №1 від 12.05.1915 «Постам із нижніх чинів для спостереження за небосхилом» вперше був введений термін «Повітря (Воздух)» для оперативності передачі інформації про повітряного противника по лініях зв'язку, який і до сих пір використовується в ході бойового чергування підрозділів протиповітряної оборони.

Таким чином служба повітряного спостереження, оповіщення та зв'язку отримала своє народження та розвиток у роки 1-ої світової війни [4].

В подальшому розвиток системи спостереження і оповіщення у складі вітчизняної повітряної оборони можливо поділити на наступні етапи:

Перший етап (1918 – 1925 р.) Формування служби спостереження і оповіщення тільки навколо важливих воєнно-політичних і адміністративних центрів держави на час безпосередньої небезпеки повітряного нападу противника.

Після Жовтневого перевороту і зміни державної влади в Росії у Петербурзі продовжував функціонувати Штаб повітряної оборони під керівництвом генерал-майора Бурмана В.Г. (начальника повітряної оборони 1914-1918 роках) і штабс-капітана Вотінцева П.Д. (начальник штабу 1917-1918 роках). Пости спостереження за небосхилом продовжували виконувати бойову задачу. Розподіл сил і засобів повітряної оборони Петрограда, організацію оповіщення про появу повітряного противника здійснював Революційний комітет по обороні Петрограда, якому підпорядковувався і Штаб повітряної оборони.

У квітні 1918 року у зв'язку з переїздом Радянського уряду в Москву починає формуватися повітряна оборона міста Москви. На підступах до міста розгортаються пости повітряного спостереження. У липні того ж року почалась підготовка молодого комскладу для зенітних батарей та спостерігачів – телефоністів для постів повітряного спостереження при знов сформованому Управлінні повітряної оборони. У жовтні – листопаді 1918 р. були розроблені Інструкції черговому начальнику зв'язку та спостережним вахтам.

Другий етап (1926 – 1932 р.) Формування у прикордонній зоні та навколо головних економічних та адміністративних центрів країни постійної мережі візуальних постів спостереження, що комплектуються за рахунок сил місцевої міліції.

Наказом Реввоєнради від 30.07.1927 р. була введена в дію Настанова по службі постів повітряного зв'язку та спостереження. Ці пости формувалися в частинах (підрозділах) зв'язку корпусів, дивізій, полків, в частинах повітряно-хімічної оборони та авіапарках військово-повітряних сил. Пости були підпорядковані у всіх відношеннях начальникам зв'язку всіх рівнів керівництва.

31.01.1928 року Реввоєнрада СРСР визначила термін «ПРОТИПОВІТРЯНА ОБОРОНА» та «СЛУЖБА ПОВІТРЯНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ОПОВІЩЕННЯ І ЗВ'ЯЗКУ(ПСОЗ)», які знайшли застосування в Положенні по протиповітряній обороні Союзу РСР (мирного часу) та першому Тимчасовому положенні по протиповітряній обороні СРСР (на воєнний час).

11.07.1928 р. Рада Труда і Оборони на Розпорядчому засіданні затвердила перелік важливих пунктів (всього 48), які підлягають протиповітряній обороні, та визначила розгортання служби ПСОЗ по лінії цивільних наркоматів.

Реввоєнрада СРСР 28.01.1930 р на своєму засіданні розглянула питання про План протиповітряної оборони і визначила необхідним об'єднати зенітні артилерійські, кулеметні, прожекторні, повітропла-

вні, хімічні та спостережні частини ППО тилу в дивізії, полки, бригади і дивізії ППО.

11.12.1930 р. Постановами Реввоєнради СРСР «Про протиповітряну оборону діючої армії і об'єктів військового значення» та «Про протиповітряну оборону тилу» визначені заходи щодо підсилення зенітних засобів, винищувальної авіації, розгортання постів служби ПСОЗ ППО на обороні об'єктів.

7.02.1931 р. спільною директивою штабу Робочо-Селянської Червоної Армії (РСЧА) і Головного управління міліції створювалися головні та спостережні пости ПСОЗ при органах міліції. Директивно визначались пункти дислокації головних постів і кількість спостережних постів по областях (краях), автономних республіках, вводилися штати цих постів.

Третій етап (1932-1938 р.) Передача всіх функцій служби ПСОЗ спеціально створеним у військах протиповітряної оборони військовим частинам ПСОЗ. Створення перших радіолокаційних засобів виявлення повітряних цілей.

11.04.1932 наказом Реввоєнради СРСР №0019 введено в дію Положення про частини ПСОЗ ППО.

В червні 1933 року інженер-конструктор Ощепков П.К., подав доповідну записку на ім'я наркома оборони СРСР, в якій він виклав ідеї використання радіохвиль для виявлення літаків на великих відстанях, визначення їх місцезнаходження, швидкості та відображення цього на екрані, а також принципів використання приладів радіовиявлення в системі ППО.

В січні 1934 р. співробітники Центральної радіолабораторії Коровін Ю.К., Савін С.Н., Тропіло В.А. вперше в СРСР експериментально доказали (довели) практичну можливість виявлення літака з допомогою відбитої від нього електричної енергії (дальність виявлення склала 700 метрів).

10-11 липня 1934 р. під Ленінградом були проведені перші в світовій практиці іспити апаратури радіо виявлення літаків «Рапід» (виготовлена Ленінградським електрофізичним інститутом по заявці управління ППО РСЧА). Дальність виявлення літака склала 3 км. Апаратура, що пройшла випробування, стала прототипом для розробки першої вітчизняної системи радіовиявлення літаків «РЕВЕНЬ» (РУС-1) [2].

11 липня 1934 р. – це день народження вітчизняної радіолокаційної техніки для служби ПСОЗ.

Суттєвий внесок в становлення та розвиток радіолокаційної техніки зробили науковці Українського фізико-технічного інституту (м. Харків). Колектив відділу електромагнітних коливань у складі Копиловича С.А., Усікова А.Я., Брауде С.Я., Трутня І.Д. та інші під керівництвом професора Слуцькіна А.А. достатньо повно обґрунтували теорію збудження коливань в магнетроні та розрахунок магнетронних генераторів. На середину 1938 року колектив УФТІ створив досліду установку «Зеніт», в якій були реалізовані ідеї Ощепкова П.К., щодо дальнього виявлення літаків імпульсним методом [3].

20.06.1937 р. директивою НКО СРСР №34990 сс на території країни встановлені у відношенні ППО закрита прикордонна смуга та зони, що особливо охороняються. Вся служба ПСОЗ, за виключення пунктів ППО, була підпорядкована командувачам ВПС військових округів.

Четвертий етап (1938 – червень 1941 р.) Період всебічного укріплення військ ПСОЗ, підвищення їх бойової готовності до рівня, що відповідає вимогам другої світової війни, яка почалася, період оволодіння новою радіолокаційною технікою, період формування перших радіолокаційних підрозділів.

Дослідні та випробувальні роботи, що були проведені в області радіолокації, дозволили радянським науковцям та інженерам к 1938 року створити першу в світі радіолокаційну станцію «РУС-1» (радіовловлювач літаків – перший), яка пройшла бойове хрещення у війні з Фінляндією в 1939 – 1940 роках. Восени 1939 р. була створена більш удосконалена РЛС РУС-2 (шифр «РЕДУТ»), яку прийняли на озброєння в липні 1940 р. і яка широко використовувалась в роки Великої Вітчизняної війни для виявлення ворожих літаків і наведення на них радянських винищувачів.

4.12.1938 р. Постановою Головної Військової Ради РСЧА №10200 сс визначено підпорядкованість служби ПСОЗ начальнику Управління ППО РСЧА, а у військових округах – помічникам командувачів військами по ППО.

7.10.1940 р. вийшла Постанова РНК СРСР «Про протиповітряну оборону СРСР», яка визначила зміни по керівництву місцевою ППО.

25.01.1941 р. вийшла постанова РНК СРСР №19897 сс «Про організацію протиповітряної оборони». Організація ППО передбачалась в загрозовій щодо повітряних нападів зоні на глибину 1200 км від державного кордону. У відповідності з даною постановою 14 лютого 1941 року виданий наказ НКО СРСР №0015 «Про розділ території країни СРСР на зони, райони і пункти ППО». Наказ визначив сформувати в прикордонних і деяких внутрішніх військових округах зони ППО (всього 13), в т.ч. у складі частин і підрозділів ПСОЗ.

П'ятий етап (червень 1941 – вересень 1945 р.) Активне застосування військ ПСОЗ у бойових діях, забезпечення вогневих засобів ППО, організація наземної оборони. Різкий кількісний зріст військ ПСОЗ та їх якісне вдосконалення.

На початок Великої Вітчизняної війни (ВВВ) станом на 21.06.1941 р. протиповітряна оборона країни у складі 13 зон ППО містила в собі в тому числі 6 полків, 35 окремих батальйонів та 5 окремих рот ПСОЗ.

За період з 21 по 23 вересня 1941 р. уперше в історії ВВВ за допомогою перших вітчизняних радіолокаторів (РУС-2) і подальших дій винищувальної авіації, зенітної артилерії та інших засобів ППО Ленінграда і Балтійського флоту був зірваний план фашистського командування знищити флот СРСР у Фінський затоці шляхом проведення триденної по-

вітряної операції. В ході повітряної операції ВПС Німеччини було проведено 12 масованих нальотів і декілька ударів мілких груп із загальною кількістю до 500 літаків – бомбардувальників. Всі нальоти були виявлені бойовими обслугами РЛС РУС-2 72 орб ПСОЗ. По даним цього батальйону винищувачами 7 авіаційного корпусу ППО, ВПС Ленінградського фронту і авіації Балтійського флоту, вогнем зенітної артилерії було знищено 25 ворожих літаків, велика кількість пошкоджена, замисел фашистів був зірваний.

21.05.1943 р. Наказом НКО СРСР №0087 про організацію ППО Москви вперше в РСЧА у складі Московського фронту ППО було сформовано дивізії ПСОЗ (на базі відповідних полків фронту ППО).

Враховуючи важливість та необхідність пришвидшення розвитку радіолокаційної техніки для обороноздатності країни Постановою Державного Комітету Оборони від 4.07.1943 р. №ГОКО – 386600 була створена Рада по радіолокації при Державному Комітеті Оборони.

Шостий етап (вересень 1945 – 1954 р.) Корінне переозброєння військ ПСОЗ на нову, в тому числі радіолокаційну техніку, удосконалення організаційної структури і всебічна підготовка до утворення нового роду військ – радіотехнічних військ ППО країни. Цей період завершився переходом від військ ПСОЗ до радіотехнічних військ протиповітряної оборони країни.

15.04.1946 р. у складі Штабу військ ППО країни сформована служба начальника військ ПСОЗ ППО країни.

10.07.1946 р. Рада Міністрів СРСР прийняла розгорнуту постанову «Питання радіолокації», яка визначила роботи щодо розвитку радіолокаційної техніки як найважливіше державне завдання».

27.08.1947 р. Служба начальника військ ПСОЗ ППО була переформована в управління начальника військ ПСОЗ Головного штабу Військ ППО країни.

15.12.1951 р. Постановою Ради Міністрів СРСР Воєнному міністерству було поставлено завдання: створити надійну службу виявлення, оповіщення і наведення, для чого організувати єдину радіолокаційну систему.

15.01.1952 р. була підписана директива Воєнного міністра СРСР, яка визначала заходи щодо виконання Постанови РМ СРСР від 15.12.1951 р.: по створенню зовнішньої смуги виявлення та наведення в країнах народної демократії; по створенню прикордонної смуги виявлення та наведення винищувальної авіації вздовж державного кордону СРСР, а також смуги в районах військ ППО країни. Всі наземні радіолокаційні засоби виявлення і наведення, що знаходились в частинах і з'єднаннях винищувальної авіації; об'єднувались із засобами служби ПСОЗ і на цій базі формувалися радіотехнічні війська ПСОЗ.

30.06.1954 р. Директивою Генерального штабу управління начальника військ ПСОЗ було переформовано в управління радіотехнічних військ ПСОЗ.

На кінець 1954 р. була проведена зміна постів повітряного спостереження ПСОЗ на радіолокаційні підрозділи вздовж державного кордону. Таким чином було завершено створення радіотехнічних військ, як рода військ протиповітряної оборони країни.

Сьомий етап (1954 – 1991 р.) Розвиток та удосконалення радіотехнічних військ. Створення РТВ незалежної України.

17.03.1956 р. постановою ЦК КПРС і РМ СРСР затверджений План розвитку та організаційної перебудови існуючої радіолокаційної системи ППО країни, що розроблена штабом Військ ППО країни.

17.04.1956 р. Міністром оборони СРСР затверджена організація центрального апарату Військ ППО країни. Введена посада начальника радіотехнічних військ ППО країни. Першим начальником РТВ ППО країни був призначений генерал-майор Московченко М.М., який до того проходив службу на посаді начальника командного факультету РТВ Артилерійської радіотехнічної академії Радянської армії ім. Говорова Л.О. (м. Харків) [5].

Під керівництвом генерал-лейтенанта Московченко М.М. завершується формування радіотехнічних полків і окремих радіотехнічних батальйонів ротного складу. Для більш ефективного забезпечення частин ЗРВ та ВА ППО командні пункти радіотехнічних частин і підрозділів стали суміщуватися з командними пунктами частин ЗРВ та ВА. На цьому етапі завершується формування військових радіотехнічних училищ (в Києві, Вільнюсі, Гомелі), а також факультети РТВ у військових академіях (в Харкові, Калініні). Видаються «Настанова РТВ ППО» та «Інструкція по організації та несенню бойового чергування», тощо. Почалося переозброєння радіотехнічних підрозділів на РЛС другого покоління – замість П-3, П-8, П-10, П-20 та РТВЗ стали поступати П-12, П-30, П-14, а командні пункти почали оснащуватися першими КЗА «Воздух».

Подальший розвиток РТВ здійснювався у напрямку удосконалення організаційно-штатної структури частин і підрозділів, освоєння нового радіолокаційного озброєння, нових способів його бойового застосування, підвищення професійної підготовки та бойової майстерності особового складу.

ОТ ПОСТОВ ВНОС К РТВ

Н.А. Стахеев, Ю.И. Рафальский, О.М. Колесник

В данной статье рассматривается исторический путь создания радиотехнических войск Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины как рода войск от постов визуального наблюдения за небосклоном времен 1-й мировой войны до теперешнего времени применения радиолокационной техники новейшего поколения.

Ключевые слова: *противовоздушная оборона, радиовыявление, радиолокационная станция, войска ВНОС, радиотехнические войска.*

FROM THE OF AIR SUPERVISION OF NOTIFICATION AND CONNECTION PSOZ RADIO ENGINEERINGS TROOPS

N.A. Stakheev, Yu.I. Rafal'skiy, O.M. Kolesnik

In this article the historical way of creation of radio engineerings troops of Aircrafts of Military Powers of Ukraine is examined as a sort of troops from the posts of the visual looking after sky of times of 1th world war to menepeshnyogo time of application of radio-location technique of the newest generation.

Keywords: *air defense, radioexposure, radio-location station, troops of Air supervision of notification and connection, radio engineerings troops.*

В 1991 у зв'язку з розпадом СРСР Україна стала незалежною суверенною державою, почалася розбудова Збройних Сил.

У складі радіотехнічних військ, що входили до військ протиповітряної оборони, залишилось п'ять бригад.

В 2004 році був сформований новий вид Збройних Сил України – Повітряні Сили. Радіотехнічні війська увійшли родом військ до складу цього виду.

За роки незалежності була проведена оптимізація бойового чисельного складу, приймається на озброєння нова радіолокаційна техніка вітчизняного виробництва, ведуться пошуки нових способів бойового застосування частин і підрозділів у відповідності до ситуацій застосування Збройних Сил України.

Висновки

Радіотехнічні війська Повітряних Сил Збройних Сил України, продовжуючи славні традиції військ ПСОЗ та РТВ ППО, і сьогодні стоять на сторожі повітряних кордонів України, пильно несуть цілодобове бойове чергування. Особовий склад наочно вивчає нову бойову техніку, підвищує свою професійну майстерність тим самим показує що вони є гідними нащадками своїх дідів, батьків, які досягли перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Список літератури

1. *Ощепков П.К. Жизнь и мечта. М. / П.К. Ощепков // Московский рабочий. – №5. – 1965.*
2. *Шембель Б.К. У истоков радиолокации в СССР / Б.К. Шембель. – М. : Сов. радио, №7. – 1977.*
3. *Лобанов М.М. Развитие советской радиолокационной техники / М.М. Лобанов. – М., Воениздат, 1982, 240 с.*
4. *Шрамченко А.В. От службы наблюдения за небосклоном до рода войск / А.В. Шрамченко // М.: Весник авиации и космонавтики. – 2004. – № 3.*
5. *Челпанов А.С. Тоньшин Е.Д. Академии имени Говорова Л.А. 50 лет. Исторический очерк. – Х.: ВИРТА им. Говорова Л.А., 1990. – 276 с.*

Надійшла до редколегії 1.03.2010

Рецензент: д-р техн. наук, доц. Р.Е. Пашенко, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.